

Н.М. Проценко, канд. екон. наук
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНА СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. В будь-якому суспільстві одним із загальних законів його розвитку є закон підвищення якості населення, яке проявляється в тому, що кожне наступне покоління має більш високі здібності в порівнянні з минулим. Це визначається закономірностями розвитку науково-технічного і соціально-економічного прогресу. Підвищення освітнього рівня працівників, їх професійно-кваліфікаційної компетентності є не тільки важливим резервом удосконалення системи управління людським капіталом, а й одним із вирішальних факторів успішного вирішення багатьох соціальних та економічних проблем.

Людський капітал – це наявний у індивідів запас знань, навичок, мотивацій, що забезпечують їм отримання доходів за рахунок реалізації трудових і підприємницьких здібностей. Інвестиціями в нього є освіта, накопичення виробничого досвіду тощо. В зв'язку з цим дослідження ролі освіти у формуванні людського капіталу є актуальними, оскільки вже зараз у багатьох розвинених країнах людський капітал визначає темпи економічного розвитку і науково-технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти формування та розвитку людського капіталу пов'язані з іменами відомих західних економістів Г. Беккера, Е. Денісона, Л. Туроу, Дж.Р. Уолш, Т. Шульца та ін. [1-5].

У вітчизняній економіці дослідження, які проводилися із визначенням сутності та інтенсивності процесів відтворення робочої сили, почалися у 20-х рр. ХХ ст. Всесвітньо відомий український економіст-новатор М.І. Туган-Барановський вважав, що лише людська праця може бути продуктивною, тому що містить у собі витрати людської особистості [6, с. 106]. Інший визначний вчений, радянський академік С.Г. Струмилін досліджував широке коло проблем, пов'язаних з відтворенням робочої сили на макроекономічному рівні, та вважав, що досягти стійкого економічного зростання країни можливо лише шляхом накопичення людського потенціалу завдяки інвестуванню коштів безпосередньо у людину [7].

Останні дослідження російських і українських науковців стосуються різних аспектів інвестування у людину. В.П. Антонюк, О.А. Грیشнова, А.С. Криклій, В.А. Савченко та С.В. Шекшня визначають процеси формування, оцінки та розвитку людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки [8-12]. С.Й. Вовканич та Л.К. Семів розглядають процеси активізації наукової діяльності молоді в системі інноваційного розвитку та економіки знань [13]. Однак слід відзначити невирішеність багатьох як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних з людським капіталом в умовах технологічної і структурної перебудови галузей економіки. Це свідчить про необхідність поглибленого дослідження людського капіталу у цьому напрямі.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити особливості професійно-кваліфікаційної складової у сільськогосподарському виробництві, проаналізувати сучасний стану підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток економіки будь-якої держави, усіх її ланок, ефективність виробництва залежать від багатьох чинників. Важливе місце серед них посідає професійний рівень працівників, зокрема робітників. В умовах сучасного швидкого старіння теоретичних знань, умінь та навичок спроможність держави постійно здійснювати розвиток своїх кадрів є одним з найважливіших факторів забезпечення конкурентоспроможності держави на світовому ринку праці.

Нині спостерігається скорочення кількості осіб, зайнятих в сільському господарстві України. Проте, це закономірний процес, який обумовлений зростанням продуктивності праці і переходом на інноваційний шлях розвитку. За такими умовами підвищується роль освітньо-кваліфікаційної складової сукупного людського капіталу галузі.

Однак, незважаючи на позитивні тенденції в зміні освітнього рівня сільських трудівників нашої країни впродовж 2008-2012 рр., варто констатувати, що освітній рівень працівників сільського господарства нижчий, ніж в промисловості і ряду інших галузей (табл. 1).

Серед кваліфікованих робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства, а це рільники та овочівники, тваринники, доярки, садівники, землероби та ін., зафіксовано процеси значного зменшення частки зайнятих (табл. 2). В той же час кваліфіковані робітники сільського господарства в Польщі у структурі зайнятих становлять майже 12,7 %, Росії – 4,1 %, Іспанії – 2,4 % [15].

**1. Розподіл працівників за рівнем освіти
та видами економічної діяльності (2008-2012 рр.)**

Вид економічної діяльності	Роки	З них мають вищу освіту (%)	у тому числі за рівнями	
			неповна та базова (%)	повна (%)
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	2008	25,4	15,1	10,3
	2009	25,5	14,8	10,7
	2010	26,5	14,9	11,6
	2011	29,1	15,4	12,7
	2012	29,2	15,5	13,7
Промисловість	2008	42,8	23,4	19,4
	2009	43,9	23,3	20,6
	2010	44,8	23,1	21,7
	2011	45,6	22,8	22,8
	2012	46,5	22,6	23,9
Будівництво	2008	36,2	18,0	18,2
	2009	38,8	18,3	20,5
	2010	42,7	18,0	24,7
	2011	44,0	18,0	26,0
	2012	44,8	17,9	26,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2008	55,4	26,0	29,4
	2009	56,0	25,2	30,8
	2010	56,2	24,1	32,1
	2011	58,1	24,7	33,4
	2012	58,4	23,5	34,9

Джерело: Держкомстат України

Пояснення таких змін полягає в інституційних і структурних зрушеннях в економічній сфері, технологічних змінах, які призвели до зростання диференціації у професійних групах за статусом зайнятості, сектором економіки та галузевою належністю, що в свою чергу збільшувало нерівності щодо життєвих шансів, рівня заробітної плати, соціального самопочуття. До того ж структура зайнятості сільського населення за професійними групами характеризується значною часткою працівників найпростіших професій. У 2012 р. майже кожен другий працівник у сільській місцевості займався діяльністю, що не потребувала спеціальної підготовки й освіти. Частка зайнятих, яких віднесено до групи

«найпростіші професії», становила 50,7 % у загальній чисельності зайнятого сільського населення [14, С. 80]. На жаль, впродовж 2008-2012 рр. цей показник майже не змінний, що говорить про високий рівень низькокваліфікованої ручної праці у структурі сільськогосподарського виробництва.

2. Динаміка зайнято населення України за професійною групою

Показник	Роки						2012 р. до 2000 р. (рази)
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства (у % до підсумку)	3,0	1,1	1,0	1,1	1,0	0,9	3,3

Джерело: Держкомстат України

Поліпшити цю ситуацію можна перш за все шляхом підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працюючих, через розвиток системи професійної освіти. Нині підготовка фахівців для аграрного сектору економіки здійснюється у 20 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Загальна чисельність студентів аграрних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації у 2011/12 н.р. становила близько 147 тис. осіб, з них понад 65 тис. осіб навчалися за державним замовленням; сільська молодь становила близько 68 % від загального контингенту. Проте, організація підготовки кадрів для села за державним замовленням суттєво не впливає на забезпечення сільського господарства висококваліфікованими спеціалістами. Майже половина випускників, що отримують направлення на роботу в сільське господарство, звільняються упродовж першого року роботи і переходять в інші сфери виробництва чи поповнюють список безробітних. Однією з головних причин таких процесів є відсутність розвиненої соціальної інфраструктури на селі – лікарень, шляхів сполучення, шкіл, дитячих садків, бібліотек та будинків культури [16].

Забезпечення високої функціональності працівників в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей, потребує постійного оновлення набутих знань, освоєння новітніх наукових та техніко-технологічних досягнень і реалізується через розвиток системи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Однак, і це питання залишається проблемним. В Україні фактично зруйновано систему перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів відповідно до вимог часу: у галузі сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг у 2012 р. лише 6,1 тис. працівників пройшли підвищення кваліфікації (1,2 % облікової чисельності штатних працівників). Для порівняння, у будівництві цей показник становив 5,3 %, промисловості – 14,6 %.[17]. Варто також відмітити, що кожний рік оновлюється 5 % теоретичних та 20 % професійних знань, тобто зниження компетентності на 50 % за багатьма професіями настає менш ніж через 5 років. При такій стрімкості в Україні перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів відбувається лише раз на 5 років, а в країнах з розвиненою економікою раз на 3 роки.

На сьогоднішній час в країні підготовку робітничих кадрів проводять 32 професійно-технічні навчальні заклади першого атестаційного рівня, де кожного року проходять професійно-технічне навчання понад 15 тис. робітників для агропромислового виробництва та інших галузей економіки. Водночас застаріла навчально-матеріальна база професійно-технічних навчальних закладів, у т.ч. відсутність нової сільськогосподарської техніки, обмежене фінансування та інші проблеми зумовлюють незадовільний стан розвитку професійно-технічної освіти.

Висновки. Нові вимоги до підвищення якості людського капіталу обумовлюють необхідність перебудови системи базової професійної і вищої освіти, а також вдосконалення структури перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників з урахуванням перспективних потреб соціально-орієнтованої ринкової економіки, змін попиту і пропозиції на ринку праці. Основні зусилля слід направити, по-перше, на створення широкої системи професійного навчання і перепідготовки кадрів, по-друге, упровадження маркетингу у професійно-освітню сферу шляхом комплексного аналізу ринку освітніх послуг і дослідження можливостей перспективного розвитку, в-третьих, на відновлення і сприяння підготовці кадрів на виробництві.

Бібліографічний список: 1. Becker G.S. Human Capital and the Personal Distribution of Income: An Analytical Approach / Gary S. Becker. – Ann Arbor, 1967. – 268 p. 2. Denison E.F. The Unimportance of the Embodied Question / Edward F. Denison. – A.E.R., LIV, 1964. 3. Thurow L. Investment in Human Capital / L. Thurow. – Belmont: C&C, 1970. – 317 p. 4. Wolsh J.R. Capital Concept Applied to Man / John R. Wolsh. – Q.J.E., XLIX. – 1935. – February. – № 2. 5. Schultz T.W. Investment in Human Capital / T.W. Schultz //

American Economic Review. – 1961. – Vol. 51. – P. 1-17. 6. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії / М.І. Туган-Барановський; Науковий ред., автор передмови і вступної статті С. Злупко. – Львів: Видавнич. центр Львівського наці. ун-ту ім. І. Франка, 2003. – 628 с. 7. Струмилин С.Г. Очерки советской экономики. Ресурсы и перспективы / С.Г. Струмилин. – М.: Ленинград: Госиздат, 1928. – 498 с. 8. Антонюк В.П. Головні напрями зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні / В.П. Антонюк // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 2. – С. 39-47. 9. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія / О.А. Грішнова. – К.: Знання, КОО, 2001. – 254 с. 10. Криклій А.С. Фінансування професійного навчання персоналу / А.С. Криклій // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 113-118. 11. Савченко В. Створення системи інформаційно-методичного забезпечення професійного навчання кадрів на виробництві / В. Савченко, О. Кузнєцова, М. Дрозач // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 5. – С. 29-36. 12. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации / С.В. Шекшня. – М.: ЗАО „Бизнес-школа „Интел-Синтез”, 2000. – 363 с. 13. Вовканич С.Й. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / С.Й. Вовканич, Л.К. Семів // Вісник Національної Академії наук України. – 2008. – № 3. – С. 13-23. 14. Економічна активність населення України 2012: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2013. – 204 с. 15. Симончук О. Динаміка соціально-класової структури у пострадянській Україні / О. Симончук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.simonchuk.kiev.ua/Dynamyka_2011.pdf. 16. За матеріалами парламентських слухань у Верховній Раді України 14.03.2012 р. «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=53720>. 17. Статистичний збірник «Праця України у 2012 р.». Державна служба статистики України. – К., 2012. – 343 с.

Проценко Н.Н. Профессионально-квалификационная составляющая человеческого капитала сельского хозяйства. В статье дан анализ развития человеческого капитала в сельском хозяйстве Украины с позиций динамики показателей образовательно-квалификационной составляющей.

Protsenko N. Professional qualifying constituent of human capital of agriculture. In the article this analysis of development of human capital is in agriculture of Ukraine from positions of dynamics of indexes of educationally-qualifying constituent.

